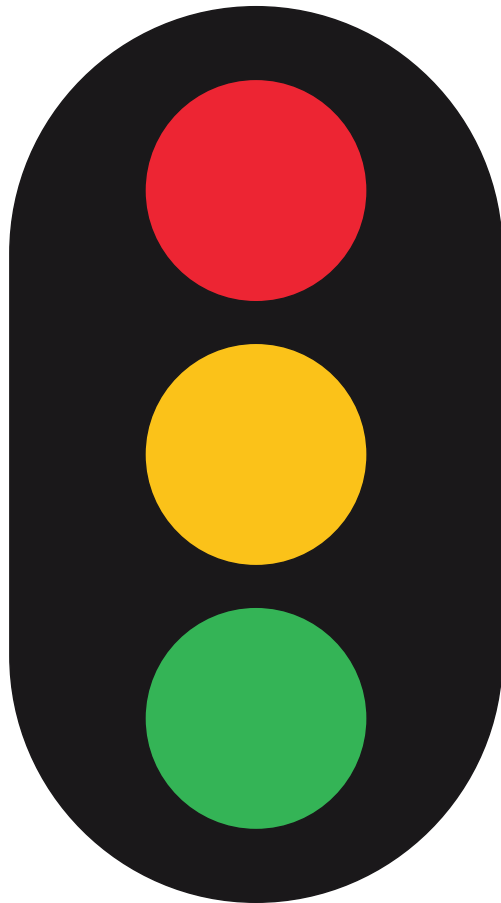

STOP OP!
OG TAG ORDET MED DIG

Navn og
klasse

Stop op! Og tag ordet med dig

Af Dorthe Klint Petersen og
Anne-Mette Veber Nielsen
Nationalt Videncenter for Læsning, 2024

Grafisk tilrettelægning: Timeline Design

Dette undervisningsmateriale er udviklet som en del af forsknings- og udviklingsprojektet *Få forståelsen med*, der blev gennemført i et samarbejde mellem Høje-Taastrup Kommune, Center for Læseforskning, KU samt Nationalt Videncenter for Læsning. Projektet er finansieret af A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal.

I materialet indgår tekstuddrag fra undervisningsmidler udgivet af forlaget Gyldendal og forlaget Alinea. Vi vil gerne rette en meget stor tak til begge forlag, der har gjort det muligt at anvende uddrag fra et bredt udsnit af undervisningsmidler målrettet elever på mellemtrinnet.

Følgende undervisningsmidler har indgået i udviklingen af *Stop op! Og tag ordet med dig*:

	Dansk		Historie		Kristendoms-kundskab		Natur/teknologi		Matematik	
	Grundbogssystemer									
Gyldendal	Fandango 5. klasse	Fandango 6. klasse	Historie 5	Historie 6	Liv og religion 5	Liv og religion 6	PULS 5. klasse	PULS 6. klasse	MULTI 5	MULTI 6
Alinea	d'dansk 5. klasse	d'dansk 6.klasse	På sporet af historien 5. klasse	På sporet af historien 6. klasse	Under samme himmel 5. klasse	Under samme himmel 6. klasse	Sig'natur 5. klasse	Sig'natur 6. klasse	Kontext+ 5. klasse	Kontext+ 6. klasse
	Fagportaler									
Gyldendal	dansk3-6. gyldendal.dk		historie3-6. gyldendal.dk		religion4-6. gyldendal.dk		natur-teknologi4-6. gyldendal.dk		matematik4-6. gyldendal.dk/	
Alinea	Alinea Dansk		Alinea Historie		Alinea Kristendoms-kundskab		Alinea Natur/teknologi		Alinea Matematik	
	Danskfaget 4.-6. klasse		Historiefaget 3.-6. klasse		Religionsfaget 4.-6.klasse		NaturTeknologifaget 4.-6. klasse		Matematikfaget 4.-6. klasse	
									matematikfessor.dk	

På side 1, 2, 6 og 28 gengives plakater og oversigter hentet fra <https://tagordetmeddig.gyldendal.dk/>

HUSKER DU?

Ordene i sammensatte ord er morfemer

Morfemer = orddele med betydning

Vi deler ord i **morfemer**, når vi arbejder med ords betydning.

løbe|ur

super|helt

sommer|ferie

is|skøjte|bane

Vi deler ord i **stavelser**, når vi arbejder med ords udtale.

lø-be-ur

su-per-helt

som-mer-fe-ri-e

is-skøj-te-ba-ne

HUSK

Det sidste ord i et sammensat ord = hvad ordet er for noget.

Det første ord i et sammensat ord = fortæller noget om det sidste ord, fx

■ Hvad det skal bruges til:

regn|tøj

■ Hvad det er lavet af:

chokolade|kage

■ Hvad det er for en slags person:

jager|pilot

HUSKER DU?

HUSK

Nogle sammensatte ord limes sammen med **e** eller **s**:

- mus|e|fælde
- land|s|by

HUSK

Vær opmærksom, når du deler ord:

- Giver ordene tilsammen en fornuftig betydning?

solhat → sol + hat A green thumbs-up icon indicating a correct or good example.

- Kan der være tale om et snydeord?

soldat → sol + dat A red thumbs-down icon indicating a bad or incorrect example.

DE FIRE MORFEMTYPER

gen|op|byg|ning|s|arbejde|t

morfem foran ord|rod|rod|morfem bag på ord|limebogstav|rod|bøjningsmorfem

Rodmorfemer:

- Rodmorfemer er den korteste udgave af et ord. Alle ord har et rod morfem
- Rodmorfemer kan altid stå alene og betyder noget i sig selv

Morfemer foran ord:

- De fire udvalgte: u-, mis-, gen-, sam-
- Når man sætter et af de fire morfemer foran et ord, ændrer det ordets betydning

Morfemer bag på ord:

- De ti udvalgte: -else, -dom, -hed, -skab, -som, -lig, -ig, -ning, -ing, -ere
- Når man sætter et af de ti morfemer bag på et ord, skifter ordet ordklasse

Bøjningsmorfemer

- Bøjningsmorfemer viser ordets bøjning
- Bøjningsmorfemerne er endelser

DE FIRE MORFEMTYPER

1 Hvad betyder u-, mis-, gen- og sam-?

Morfemet u- kan betyde ikke/det modsatte

- Find på et ord, hvor u- betyder ikke:

- Find på et ord, hvor u- betyder det modsatte:

Morfemet mis- kan betyde ikke/mangle eller en dårlig/forkert måde

- Find på et ord, hvor mis- betyder ikke:

- Find på et ord, hvor mis- betyder en dårlig/forkert måde:

Morfemet gen- kan betyde at gøre noget igen

- Find på to ord med morfemet gen-:

Morfemet sam- kan betyde at gøre noget sammen

- Find på to ord med sam-:

DE FIRE MORFEMTYPER

2 Hvilken ordklasse danner morfemerne?

Del de ti ord i morfemer:

bevæg|else sygdom frihed mesterskab hjælpsom

spiselig skyldig løsning vurdering programmere

Navneord en / et	Tillægsord at være	Udsagnsord at
-else		

Oversigt over ordklasser

Navneord

Ting og levende væsener er navneord: *stol, bord, barn, kat*.

Man kan sætte *en* (fælleskøn) og *et* (intetkøn) foran eller bag på navneordets rod morfem: *en stol – stol-en, et bord – bord-et*.

Navneord bøjes i ental og flertal, ubestemt og bestemt.

Ubestemt ental (rod morfemet)	Bestemt ental	Ubestemt flertal (flere)	Bestemt flertal (alle)
en bil	bil- en	bil- er	bil- erne
en kage	kage- n	kage- r	kage- rne
et hus	hus- et	hus- e	hus- ene
et brød	brød- et	brød	brød- ene

Udsagnsord

Hvad nogen eller noget gør, eller hvad der sker, er udsagnsord:

Manden *vasker* bil. Det *regner*.

Man kan sætte *at* og *jeg* foran udsagnsord: *at læse – jeg læser*.

Udsagnsord bøjes i tid: *jeg læser* (nutid), *jeg læste* (datid).

Bydemåde	Navnemåde	Nutid	Datid	Kort tillægsform	Lang tillægsform
kør	kør- e	kør- er	kør- te	kør- t	kør- ende
tøv	tøv- e	tøv- er	tøv- ede	tøv- et	tøv- ende
gå	gå	gå- r	gik	gå- et	gå- ende
bliv	bliv- e	bliv- er	blev	blev- et	bliv- ende
vær	vær- e	er	var	vær- et	vær- ende

Tillægsord

Tillægsord fortæller noget om navneord.

Man kan ofte sætte *at være* foran: *at være lav*.

Tillægsord kan bøjes i forhold til grader. →

1. grad	2. grad	3. grad
lav	lav- ere	lav- est
lille	mindre	mindst
bange	mere bange	mest bange

Tillægsord kan bøjes i forhold til navneordets tal og bestemthed.

Ubestemt ental	Bestemt ental	Ubestemt flertal	Bestemt flertal
en lav reol	den lav- e reol	flere lav- e reoler	alle de lav- e reoler

Tillægsord kan bøjes i forhold til navneordets køn.

Fælleskøn	Intetkøn
en stor fisk	et stor- t hus

DE FIRE MORFEMTYPER

3 Find de fire morfemtyper

- Læs ordet højt
- Del ordet i morfemer
- Sæt streg under morfemerne:
 - **Rød** streg under morfemer foran ord
 - **Sort** streg under rod-morfemer
 - **Grøn** streg under morfemer bag på ord
 - **Blå** streg under bøjningsmorfemer

rust | ning | erne

samarbejde

misforståelse

blålig

uheldig

accepterende

trolddomskraft

tavshed

genvalg

mis | trøst | ig

lønudbetaling

genstarte

samtalerne

oprydning

venskabelige

reservere

skånsomhed

modig

HVAD FORTÆLLER MORFEMERNE?

Opgave 1

Trin 1: Del ordet i morfemer

miljøvenlig

Trin 2: Hvad betyder ordet, når man forstår det bagfra?

Trin 3: Passer betydningen med teksten?

- Selv om man ikke har en meget **miljøvenlig** bil, kan man ved at køre med omtanke alligevel belaste sin omverden mindre – og samtidig spare penge. Det gælder ikke mindst ved at lade være med at køre helt korte ture.

Trin 4: Forklar med egne ord, hvad miljøvenlig betyder:

Trin 5: Læs ordbogens forklaring. Giver morfemerne alene ingen, lidt eller meget hjælp til at forstå ordets betydning?

- At være særlig skånsom i sin belastning af miljøet
-
-

HVAD FORTÆLLER MORFEMERNE?

Opgave 2

Trin 1: Del ordet i morfemer

tidskrævende

Trin 2: Hvad betyder ordet, når man forstår det bagfra?

Trin 3: Passer betydningen med teksten?

- Det er nu op til hundens ejer, om hvalpen skal aflives, eller om dyrlægerne skal forsøge at behandle dens alvorlige kvæstelser. En behandling, der, på grund af hundens dårlige tilstand, vil være meget dyr og **tidskrævende**.

Trin 4: Forklar med egne ord, hvad tidskrævende betyder:

Trin 5: Læs ordbogens forklaring. Giver morfemerne alene ingen, lidt eller meget hjælp til at forstå ordets betydning?

- Som kræver eller tager lang tid
-
-

HVAD FORTÆLLER MORFEMERNE?

Opgave 3

Trin 1: Del ordet i morfemer

udstødt

Trin 2: Hvad betyder ordet, når man forstår det bagfra?

Trin 3: Passer betydningen med teksten?

- Når en mand fra fortidens jæger-samler samfund blev **udstødt** af stammen, så lagde han sig til at visne og dø. Han betragtede simpelthen sig selv som død.

Trin 4: Forklar med egne ord, hvad udstødt betyder:

Trin 5: Læs ordbogens forklaring. Giver morfemerne alene ingen, lidt eller meget hjælp til at forstå ordets betydning?

- Udelukke fra et fællesskab, fx pga. særlige økonomiske eller moralske forhold
-
-

HVAD FORTÆLLER MORFEMERNE?

Opgave 4

Trin 1: Del ordet i morfemer

leveregler

Trin 2: Hvad betyder ordet, når man forstår det bagfra?

Trin 3: Passer betydningen med teksten?

- Ligesom man kan nedsætte sin risiko for blodpropper i hjertet ved at følge nogle enkle **leveregler**, kan man også nedsætte sin risiko for at få blodpropper og blødninger i hjernen ved at følge de samme leveregler.

Trin 4: Forklar med egne ord, hvad leveregler betyder:

Trin 5: Læs ordbogens forklaring. Giver morfemerne alene ingen, lidt eller meget hjælp til at forstå ordets betydning?

- Princip eller regel som gælder for ens måde at leve på
-
-

HVAD FORTÆLLER MORFEMERNE?

Opgave 5

Trin 1: Del ordet i morfemer

væddeløbsbaner

Trin 2: Hvad betyder ordet, når man forstår det bagfra?

Trin 3: Passer betydningen med teksten?

- Det virker underligt, at rideklubber har en klar overvægt i antallet af piger, mens vi på **væddeløbsbanerne** endnu ikke har så mange aktive kvinder, men her må vi nok konstatere, at vi ikke har gjort nok for at tiltrække kvinder.

Trin 4: Forklar med egne ord, hvad væddeløbsbaner betyder:

Trin 5: Læs ordbogens forklaring. Giver morfemerne alene ingen, lidt eller meget hjælp til at forstå ordets betydning?

- Baner indrettet til væddeløb, især hestevæddeløb
-
-

HVAD FORTÆLLER MORFEMERNE?

Opgave 6

Trin 1: Del ordet i morfemer
menneskerettigheder

Trin 2: Hvad betyder ordet, når man forstår det bagfra?

Trin 3: Passer betydningen med teksten?

- Ude i verden er Danmark kendt som et land, hvor frihed og menneskerettigheder sættes højt.

Trin 4: Forklar med egne ord, hvad menneskerettigheder betyder:

Trin 5: Læs ordbogens forklaring. Giver morfemerne alene ingen, lidt eller meget hjælp til at forstå ordets betydning?

- Rettighed eller frihed som skal gælde for alle mennesker
-
-

HVILKET ORD MANGLER?

Elev 1: læs sætningen og giv et bud på, hvilket ord der kan stå på den tomme plads

Elev 2: giv et bud på et andet ord, der kan stå på den tomme plads

- Hvad har jeres gæst tilfælles?
- Hvilken hjælp har I brugt i konteksten?

1

Den ophidsede bokser råbte truende efter kampens dommere.
Dommerne skyndte sig væk fra den _____ bokser.

2

Naja er en meget veluddannet _____. Hun udfører de vanskeligste operationer på børn.

3

Der har været meget få solskinstimer i juni måned, derfor er jordbærrene ikke _____ endnu.

4

Det er meget dyrt at komme ind i parken, til gengæld er alle forlystelser _____, når man først har betalt for indgangen.

HVILKET ORD MANGLER?

Elev 1: læs sætningen og giv et bud på, hvilket ord der kan stå på den tomme plads

Elev 2: giv et bud på et andet ord, der kan stå på den tomme plads

- Hvad har jeres gæt tilfælles?
- Hvilken hjælp har I brugt i konteksten?

5

Han måtte opgive at arbejde på sin bærbare computer på færgen, fordi batteriet var _____ og der var ingen _____ til strøm.

6

En del af publikum skreg af grin over hans vittigheder. Andre sad bare helt _____.

7

Forskerne arbejder på at avle meget _____ planter, der kan klare sig uden vand i lange perioder.

8

Efter lang tids sygdom er hun så afkræftet, at hun ikke kan gå selv. Hendes muskler er så _____, at hun ikke kan stå på benene.

HVAD FORTÆLLER KONTEKSTEN?

Opgave

1

Trin 1: Læs teksten højt

Reallyd er den lyd, som både vi (tilskueren) og personerne i filmen kan høre, fx en dør, der smækker, trafikstøj eller dialog. Det er vigtigt, at reallyden passer med det, der sker - lyd og handling skal være synkrone, siger man.

Trin 2: Genlæs sætningen med **reallyd**

Trin 3: Kig i teksten lige før og lige efter sætningen for at se, om I kan finde hjælp i konteksten.

Trin 4: Giv et bud på, hvad ordet måske kan betyde, ud fra det I får at vide i teksten / Hvilket andet ord, der kunne stå i stedet?

Trin 5: Fik I ingen, lidt eller meget hjælp til at regne betydningen af ordet ud? Slå bagefter ordet op i ordbogen og drøft, om betydningen passer med teksten.

HVAD FORTÆLLER KONTEKSTEN?

Opgave 2

Trin 1: Læs teksten højt

De lærde i Norditalien kaldte selv den tid, de levede i, for **renæssancen**. Ordet betyder "genfødsel" eller "at genoplive". De lærde ønskede dengang at genoplive vigtige ting fra antikken, dvs. Grækenlands og Romerrigets kulturer fra oldtiden, ca. 750 f.v.t. til 400-tallet.

Trin 2: Genlæs sætningen med **renæssancen**

Trin 3: Kig i teksten lige før og lige efter sætningen for at se, om I kan finde hjælp i konteksten.

Trin 4: Giv et bud på, hvad ordet måske kan betyde, ud fra det I får at vide i teksten / Hvilket andet ord, der kunne stå i stedet?

Trin 5: Fik I ingen, lidt eller meget hjælp til at regne betydningen af ordet ud? Slå bagefter ordet op i ordbogen og drøft, om betydningen passer med teksten.

HVAD FORTÆLLER KONTEKSTEN?

Opgave

3

Trin 1: Læs teksten højt

Her kan man fx læse, at bønderne skulle sørge for at producere korn og grøntsager til hele samfundet.

Borgernes pligt var at tilbyde et håndværk og at handle.

Trin 2: Genlæs sætningen med **borgernes**

Trin 3: Kig i teksten lige før og lige efter sætningen for at se, om I kan finde hjælp i konteksten.

Trin 4: Giv et bud på, hvad ordet måske kan betyde, ud fra det I får at vide i teksten / Hvilket andet ord, der kunne stå i stedet?

Trin 5: Fik I ingen, lidt eller meget hjælp til at regne betydningen af ordet ud? Slå bagefter ordet op i ordbogen og drøft, om betydningen passer med teksten.

HVAD FORTÆLLER KONTEKSTEN?

Opgave

4

Trin 1: Læs teksten højt

I opgaven på næste side skal I diskutere jer frem til klassens top 3 over de bedste film. Så det gælder om at have de gode **argumenter** klar, hvis du vil have din yndlingsfilm med på listen.

Trin 2: Genlæs sætningen med **argumenter**

Trin 3: Kig i teksten lige før og lige efter sætningen for at se, om I kan finde hjælp i konteksten.

Trin 4: Giv et bud på, hvad ordet måske kan betyde, ud fra det I får at vide i teksten / Hvilket andet ord, der kunne stå i stedet?

Trin 5: Fik I ingen, lidt eller meget hjælp til at regne betydningen af ordet ud? Slå bagefter ordet op i ordbogen og drøft, om betydningen passer med teksten.

HVAD FORTÆLLER KONTEKSTEN?

Opgave 5

Trin 1: Læs teksten højt

For at skabe det rigtige udtryk ved optagelser indenfor, må man sætte kunstlys op. Ved udendørsoptagelser i solskin kan man forstærke lyset med en **reflektor** eller en hvid flamencoplade.

Trin 2: Genlæs sætningen med **reflektor**

Trin 3: Kig i teksten lige før og lige efter sætningen for at se om I kan finde hjælp i konteksten.

Trin 4: Giv et bud på, hvad ordet måske kan betyde, ud fra det I får at vide i teksten / Hvilket andet ord, der kunne stå i stedet?

Trin 5: Fik I ingen, lidt eller meget hjælp til at regne betydningen af ordet ud? Slå bagefter ordet op i ordbogen og drøft, om betydningen passer med teksten.

HVAD FORTÆLLER KONTEKSTEN?

Opgave

6

Trin 1: Læs teksten højt

Den sorte død, pesten i 1370, havde lagt store dele af Europa øde. Selvom sygdommen var frygtelig og **voldte** mange menneskers død, førte den også noget godt med sig. Der var pludselig blevet meget mere plads i både byer og på landet.

Trin 2: Genlæs sætningen med **voldte**

Trin 3: Kig i teksten lige før og lige efter sætningen for at se, om I kan finde hjælp i konteksten.

Trin 4: Giv et bud på, hvad ordet måske kan betyde, ud fra det I får at vide i teksten / Hvilket andet ord, der kunne stå i stedet?

Trin 5: Fik I ingen, lidt eller meget hjælp til at regne betydningen af ordet ud? Slå bagefter ordet op i ordbogen og drøft, om betydningen passer med teksten.

HVAD FORTÆLLER KONTEKST OG MORFEMER?

Opgave

1

Trin 1: Læs teksten højt

De **næringssalte**, planterne har brug for, findes i jorden. De bliver optaget af rødderne og transporteret op i planten sammen med vandet.

Trin 2: Hvisk ordet

Trin 3: Find hjælp i konteksten og del ordet i morfemer

næringssalte

Trin 4: Brug hjælpen til et gæt

- Hvad kan ordet mon betyde?
- Hvilket andet ord kunne der stå i stedet?

Trin 5: Fik I ingen, lidt eller meget hjælp til at regne betydningen af ordet ud? Slå bagefter ordet op i ordbogen og drøft, om betydningen passer med teksten.

HVAD FORTÆLLER KONTEKST OG MORFEMER?

Opgave

2

Trin 1: Læs teksten højt

Han har en masse **forlængerledninger**, som han kan sætte sammen for at have nok ledning.

Trin 2: Hvisk ordet

Trin 3: Find hjælp i konteksten og del ordet i morfemer

forlængerledninger

Trin 4: Brug hjælpen til et gæt

- Hvad kan ordet mon betyde?
- Hvilket andet ord kunne der stå i stedet?

Trin 5: Fik I ingen, lidt eller meget hjælp til at regne betydningen af ordet ud? Slå bagefter ordet op i ordbogen og drøft, om betydningen passer med teksten.

HVAD FORTÆLLER KONTEKST OG MORFEMER?

Opgave

3

Trin 1: Læs teksten højt

Ved en observation bruger man sine sanser. Ofte er det **synssansen**, man bruger. Men i en naturfaglig observation kan man også observere ved at lytte, smage, lugte eller føle.

Trin 2: Hvisk ordet

Trin 3: Find hjælp i konteksten og del ordet i morfemer

synssansen

Trin 4: Brug hjælpen til et gæt

- Hvad kan ordet mon betyde?
- Hvilket andet ord kunne der stå i stedet?

Trin 5: Fik I ingen, lidt eller meget hjælp til at regne betydningen af ordet ud? Slå bagefter ordet op i ordbogen og drøft, om betydningen passer med teksten.

HVAD FORTÆLLER KONTEKST OG MORFEMER?

Opgave

4

Trin 1: Læs teksten højt

For at få **overblik** over, hvad der er sket i tidens løb, opdeler vi historien i perioder. Hver periode har nogle særlige kendetegn

Trin 2: Hvisk ordet

Trin 3: Find hjælp i konteksten og del ordet i morfemer

overblik

Trin 4: Brug hjælpen til et gæt

- Hvad kan ordet mon betyde?
- Hvilket andet ord kunne der stå i stedet?

Trin 5: Fik I ingen, lidt eller meget hjælp til at regne betydningen af ordet ud? Slå bagefter ordet op i ordbogen og drøft, om betydningen passer med teksten.

HVAD FORTÆLLER KONTEKST OG MORFEMER?

Opgave

5

Trin 1: Læs teksten højt

Når vi har brugt vandet, leder kloakrør spildevandet hen til et **rensningsanlæg**. På rensningsanlægget sker der først en mekanisk rensning, hvor en stor si sorterer papir, hygiejnebind, plast, grene, med mere fra.

Trin 2: Hvisk ordet

Trin 3: Find hjælp i konteksten og del ordet i morfemer

rensning
sanlæg

Trin 4: Brug hjælpen til et gæt

- Hvad kan ordet mon betyde?
- Hvilket andet ord kunne der stå i stedet?

Trin 5: Fik I ingen, lidt eller meget hjælp til at regne betydningen af ordet ud? Slå bagefter ordet op i ordbogen og drøft, om betydningen passer med teksten.

HVAD FORTÆLLER KONTEKST OG MORFEMER?

Opgave

6

Trin 1: Læs teksten højt

Planter får lys fra solen og bruger deres blade som små grønne **solfangere**. Derfor må bladene op, hvor der er mest lys.

Trin 2: Hvisk ordet

Trin 3: Find hjælp i konteksten og del ordet i morfemer

s o l f a n g e r e

Trin 4: Brug hjælpen til et gæt

- Hvad kan ordet mon betyde?
- Hvilket andet ord kunne der stå i stedet?

Trin 5: Fik I ingen, lidt eller meget hjælp til at regne betydningen af ordet ud? Slå bagefter ordet op i ordbogen og drøft, om betydningen passer med teksten.

Tjek forståelsen!

Trin 1. Hvor godt kender du ordet?

Sæt ring om svære ord i teksten, og farv et trafiklys for hvert ord.

Husk at hviske ordet for dig selv først.

Hvis du slet ikke kender ordet, farver du trafiklyset **rødt**.
Hvis du har hørt ordet før, men ikke er sikker på, hvad det betyder, farver du trafiklyset **gult**. Hvis du kender ordet og kan bruge det i en sætning, farver du trafiklyset **grønt**.

Trin 2. Tag ordet med dig!

Find hjælp:

- Er der hjælp i konteksten?
- Kan du dele ordet i morfemer?

Brug hjælpen til et gæt:

- Hvad kan ordet mon betyde?
- Hvilket andet ord kunne der stå i stedet?

Trin 3. Har du lært noget om ordet?

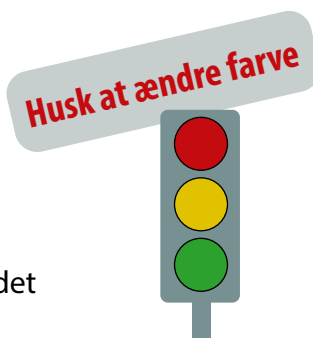
Hvis **ja**, så skriv ✓ ved ordet.

Nu kan du ændre trafiklysets farve.

Hvis **nej**, så skriv ÷ ved ordet.

Nu kan du

- prøve at spørge, om din gruppe eller din makker ved noget om ordet
- prøve at slå ordet op
- skrive ordet på klassens fælles p-plads for svære ord.

Tjek forståelsen!

Trin 1. Hvor godt kender du ordet?

Sæt ring om svære ord i teksten, og skriv dem herunder.

Farv et trafiklys for hvert ord. Husk at hviske ordet for dig selv først.

_____ →

_____ →

_____ →

_____ →

_____ →

Energi og transport

Et effektivt og energibesparende transportsystem kan også gøre en by mere bæredygtig. I mange af verdens største byer vil der kunne spares på resurserne ved at lave et effektivt offentligt transportsystem.

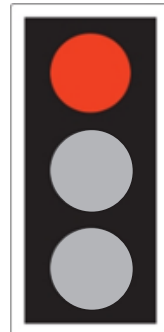
I Tokyo tager over 35 mio. dagligt de offentlige transportmidler til arbejde - det er ca. 80 % af Tokyos befolkning. Omvendt tager mindst 80 % af befolkningen i Los Angeles bilen på arbejde. Det betyder både, at Los Angeles forurenes mere, og at indbyggerne bruger meget længere tid på transport til og fra arbejde, end man gør i Tokyo.

TJEK FORSTÅElsen!

Opgave

1

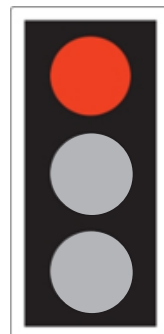
Både fiktion og ikke-fiktion forekommer i mange medier: bøger, film, tv, internet osv., og alle disse medier er ofte multimodale. Det betyder, at de består af flere forskellige **elementer**. Et website kan fx bestå af både tekster, billeder, lyd og filmklip. En fagbog kan bestå af tekster, billeder, kort, grafer, billedtekster osv.

Opgave

2

Mange steder bliver kysten ikke beskyttet, fordi man ønsker, at den skal være naturlig. Og det er en naturlig proces, at havet nogle steder **eroderer** noget af landet. Desværre betyder det også, at nogle bygninger bliver ødelagt og falder i havet.

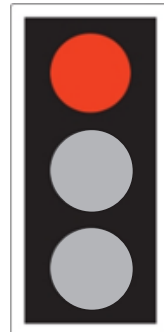
TJEK FORSTÅElsen!

Opgave 3

I har nu to lektioner til at gøre jeres aktivitet færdig, inden I skal ud og udføre den i virkeligheden. Husk at bruge den respons, I fik under præsentationsrunden.

Når I er ude at præsentere jeres aktivitet, skal I **dokumentere** jeres arbejde undervejs.

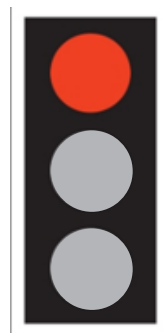
I kan fx skiftes til at filme, I kan tage billeder undervejs, eller I kan bede jeres målgruppe om respons.

Opgave 4

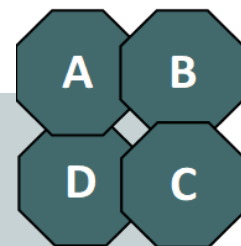
I 1939 startede 2. verdenskrig. Under krigen prøvede både Tyskland og USA at bruge atomspaltning til at udvikle en atombombe. I 1945 lykkedes det amerikanerne. For at afslutte 2. verdenskrig kastede USA to bomber over de japanske byer Hiroshima og Nagasaki.

Ca. 150.000 mennesker blev dræbt, og store områder blev ødelagt. Atombombernes farlige stråler gjorde, at tusindvis fik kræft. Mange børn blev født med alvorlige **misdannelser**.

TJEK FORSTÅElsen!

Stop op! Og tag ordet med dig

1: Hvor godt kender du ordet?

- Hver elev stillelæser teksten og sætter undervejs ring om svære ord
- Hver elev vælger to af de ord, de har markeret, og skriver dem ned på arket
- De hvisker ordene og farver trafiklysene

2: Hvor godt kender din gruppe ordet?

- Er der nogen i gruppen, der ved, hvad ordet betyder?
 - JA: Gå til trin 4
 - NEJ: Gå til trin 3

3: Tag ordet med dig!

- Er der hjælp i konteksten?
- Er der hjælp i morfemer?
- Brug hjælpen til et gæt
 - Er alle i gruppen enige?

4: Har du lært noget?

- JA: Farv trafiklyset
- NEJ: Skriv ordet op på klassens fælles p-plads for svære ord

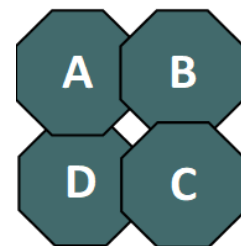
Tekst 1

Resurser og bæredygtighed

Naturens resurser findes ikke i ubegrænsede mængder. Råstoffer, rent vand, ren luft og jord, der ikke er forurenet, er ikke en selvfølge. Derfor skal man passe på de resurser, man har, og helst bruge dem på en bæredygtig måde. Når man producerer bæredygtigt, så tager man hensyn til mennesker og miljø nu og i fremtiden. Når man bruger resurserne med omtanke og forurener mindst muligt i dag, er der også resurser og rent miljø til de næste generationer.

TJEK FORSTÅElsen!

Stop op! Og tag ordet med dig

Tekst 2

Stærkt fællesskab

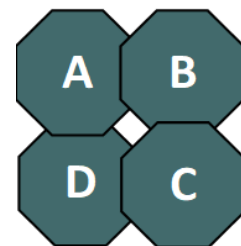
Kirken havde stor betydning i de kristnes hverdag. Her hørte man hver søndag præsten fortælle om den kristne tro. Det var i kirken, at kristne blev døbt, konfirmeret, gift og begravet. Kirken var et samlingspunkt, der bandt folk sammen. Ingen ville stå uden for kirkens fællesskab. Præsten blev set som Guds repræsentant på Jorden. Præsten kunne derfor ikke modsiges. Det ville svare til at modsige Gud selv. Hvis blot de kristne adlød deres lokale præst, ville de forblive i det kristne fællesskab.

Tekst 3

Til søs

Krigen blev også ført til søs. Storbritannien havde den største flåde og forsøgte at forhindre skibe i at sejle råvarer, fødevarer og andre forsyninger til Tyskland. Tyskland havde også en del krigsskibe, men af frygt for den langt større britiske flåde kom den kun i aktion enkelte gange. Til gengæld udviklede tyskerne ubåde, der sænkede britiske handelsskibe. I 1917 fik de tyske ubådsbesætninger ordre til at sænke ethvert skib, der havde kurs mod en britisk havn. Formålet var at stoppe forsyninger til Storbritannien. Håbet var, at når landet var udsultet, ville det være tvunget til at overgive sig.

TJEK FORSTÅElsen!

Stop op! Og tag ordet med dig

Tekst 4

Tom Collins

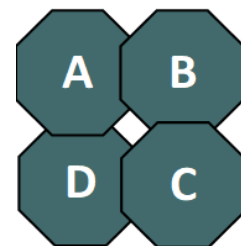
I det herrens år 1639 kuldsejlede en portugisisk fuldrigger ud for Saint Christophers kyst og forsvandt med mand og mus. På sin vej fra Afrika til den nye verden i Brasilien var galeonen kommet ud for orkan, senere mytteri, hvorfor kursen var lagt om. Hvad der videre var hændt med besætningen og de 400 slaver var uvist, men rygterne om deres forlis fløj som en løbeild mellem de små caribiske øer. Nat efter nat kunne man se mænd og kvinder, unge som gamle, stikke til havs i deres små joller, hvor lanterneerne glimtede som tusinde ildfluer i jagten på det værdifulde vraggods.

Tekst 5

Spejlegrupper og drejegrupper

Figurer kan inddeles i grupper efter, hvor mange spejlinger eller hvor mange drejninger, der fører dem over i sig selv. Figurer, der kan spejles over i sig selv, er med i en spejlegruppe, og figurer, der kan drejes over i sig selv, er med i en drejegruppe. Et rektangel kan spejles over i sig selv på to måder (vandret og lodret), derfor er det med i spejlegruppe 2. Det kan også drejes over i sig selv på to måder (180° og 360°). Derfor er det også med i drejegruppe 2. Drejninger på mere end 360° tælles ikke med.

TJEK FORSTÅElsen!

Stop op! Og tag ordet med dig

Tekst 6

Et opdelt samfund

I 1697 havde spanierne kontrol over hele mayaernes område. Under spanierne blev samfundet delt i to klasser. Inde i byerne og på store godser boede spaniere og deres efterkommere. De havde magten og ejede store godser med store plantager. Den oprindelige befolkning, mayaerne, boede ude på landet i små landsbyer. De var fattige og tvunget til at arbejde for spanierne. Nogle steder måtte mayaerne ikke en gang komme ind i byerne – det måtte kun spanierne. Mayaerne blev undertrykt, og nogle gange gjorde de oprør. Men spanierne satte militæret ind for at slå oprøret ned.

Tekst 7

Varsling

Forskerne måler og samler viden om jordskælv og vulkanudbrud. Men de kan ikke præcist forudsige, hvor og hvornår det næste jordskælv sker, eller hvornår en vulkan går i udbrud. Når der er risiko for naturkatastrofer, udsender man advarsler i området. Vurderer man, at naturkatastrofen kan blive kraftig, så prøver man at evakuere mennesker.

Tempelofringer

Da Moses mange år efter historien om Abraham og Isak havde befriet israelitterne fra slaveriet i Egypten og fået De ti Bud af Gud på Sinajbjerget, fortalte Gud også israelitterne, hvordan de skulle ofre til ham. I Mosebøgerne står der meget præcist, hvordan israelitterne skal lave den kiste, som stentavlerne med De ti Bud skal ligge i – hvordan templet skal bygges, samt hvornår og hvordan de skal bringe deres ofre.

Mens de vandrede gennem ørkenen, skulle templet laves af stof, så det kunne rulles sammen, når de skulle videre, men når de kom til det land, som Gud havde lovet dem, skulle det bygges i sten. Templet bestod af en indhegning, som beskyttede selve templet. Inden for var der en forgård med et stort brændofferalter og et stort kar, hvor præsterne kunne vaske sig. Endelig var der selve templet. Det havde to rum, som hed: Det Hellige og Det Allerselligste. I det første rum stod nogle små altre, som præsterne måtte bruge, og i det andet rum stod selve Pagtens Ark med stentavlerne. Her var det kun ypperstepræsten, der måtte komme, for her havde Gud sin bolig på Jorden. Én gang om året til den store forsoningsfest skulle ypperstepræsten for at få Guds tilgivelse til folket gå ind i det Allerselligste for at stænke blod fra offerdyret ud over det klæde, der dækkede Pagtens Ark.

Der var også en lang række andre højtider, hvor man skulle ofre til Gud for at mindes de vigtige ting, han havde gjort for folket. Til påske skulle man ofre et lam til minde om befrielsen fra slaveriet i Egypten, og lige efter påske skulle man holde de usyrede brøds fest, hvor man skulle ofre to tyrekalve, en vædder og syv unge lam samt mel og olie til minde om de 40 års vandring i ørkenen. Denne fest varede en uge.

Under høstfesten ofrede man det nybagte brød af det høstede korn og to friske unge lam som tak for det gode udbytte, og hver gang månen så ud til at vokse på ny, skulle man ofre det samme som ved påskefesten.

Ud over disse forskellige ofre skulle præsterne hver dag sørge for de daglige ofre, så folk kunne blive tilgivet, hvis de havde gjort noget forkert. De rige skulle ofre tyre, geder, væddere eller lam, mens de fattige kunne nøjes med duer. Det var vigtigt for alle, at der kun blev ofret raske og friske dyr.

(Liv og Religion 6. klasse, side 50-51, Gyldendal)

CHARLIE CHAPLIN

Med bowlerhat, stok og alt for store sko
blev Charlie Chaplin
Hollywoods største filmstjerne

Charlie Chaplin blev født i 1889 i ussel fattigdom i England, men han skulle vise sig at blive en af de største og vigtigste filmskabere i verden.

Tidlig debut

Han kom til verden den 16. april 1889, og kort efter han var født, forlod hans far familien. Så nu var Charlies fattige mor alene med ham og hans bror, Sydney.

Første gang Charlie stod på en scene var han kun fem år. Hans mor underholdt på teatre om aftenen, og Charlie og Sydney hjalp hende på scenen og havde små roller.

På børnehjem som syvårig

Moren var meget fattig, så hun måtte opgive at passe sine to drenge, og da Charlie var syv år, blev de sendt på børnehjem. Men de beholdt deres interesse for at optræde.

Mystik om Chaplins fødsel

Der er ingen, der ved præcist, hvor Chaplin blev født. Nogle mener, han blev født i London, andre mener, at han blev født i en sigøjnerlejr. Men én ting er sikker: Han blev født i fattigdom.

Her er Charlie 9 eller 10 år

Den store chance

Da Chaplin blev teenager, begyndte han at optræde på et pantomimeteater, og han fik chancen for at komme med på turné i USA og i Canada.

Her blev han opdaget af en filmproducer, og han medvirkede første gang i en film i 1914. *Making a living* hed filmen.

Samme år kom han også med i en anden film, *Kid Auto Races at Venice*, hed den, og den skulle vise sig at få stor betydning for hans karriere. Hans kostume til filmen var alt for store bukser, en for lille jakke, for store sko, bowlerhat og overskæg.

Han optrådte herefter i mange mange film som en fattig vagabond i netop det kostume. Det blev hans image.

Film uden lyd

Det var før man kunne have lyd på film. Der var hverken tale, musik eller andre lyde. Derfor kaldes film fra den tid stumfilm. Når der ikke var lyd i filmene, måtte skuespillerne til gengæld gøre meget ud af deres mimik og kropssprog.

I 1915 skrev, instruerede og producerede Chaplin selv en film, og spillede selv hovedrollen, og det fortsatte han med i sine kommende film.

I 1919 dannede han filmselskabet United Artists samme med sin Bror og nogle andre filmfolk.

Han var også en dygtig komponist og skrev selv musikken til mange af sine film. Han kunne dog ikke noder, så han havde folk til at hjælpe med at skrive musikken ned.

Hans mest berømte sang er *Smile*, som han skrev til filmen *Moderne tider* i 1936. Først mange år senere fik melodien tekst, og selv i dag bliver den indspillet af nogle af verdens største sangere. Den handler om, at selv om man har modgang, skal man finde det positive i livet og smile.

I 1931 tog Chaplin tilbage til London til en premiere, og han vendte først tilbage til USA året efter.

Oscar

En Oscar er den fineste pris, et filmmenneske kan modtage. Der er siden 1939 blevet uddelt Oscars til filmbranchens største stjerner. Uddelingen sker hvert år ved en stor fest i Hollywood

Forvist fra sit land

Da Chaplins karriere var på toppen, blev han beskyldt for at sympatisere med kommunisterne. Det betød, at han blev smidt ud af USA, og han flyttede tilbage til Europa og boede resten af sit liv i Schweiz.

Hæder til Chaplin

Man havde dog ikke glemt ham i USA. I 1972 præcis 20 år efter udvisningen, fik Chaplin en Æres-Oscar – verdens største filmpris. Ingen havde regnet med, at han kom til overrækkelsen, men det gjorde han. Og ifølge flere medier modtog han efter overrækkelsen Oscar-historiens længeste stående bifald.

I 1975 blev han adlet af den britiske dronning.

Chaplins død

Chaplin døde juledag i 1977 i Schweiz, hvor han også blev begravet.

Han huskes stadig som en af filmhistoriens største skuespillere og filmskabere.

To måneder efter Chaplins død skete noget makabert: Hans lig blev stjålet fra kirkegården.

Ligrøverne ville afpresse hans familie penge. Det lykkedes dem dog ikke. Røverne blev fanget, og liget blev fundet og begravet igen.

Chaplin var gift adskillige gange og fik mange børn. Hans sidste barn fik han, da han var 73 år

(Alineas danskportal Gorilla, fra forløb om biografier.)